

Ірина ПРОДАН,

orcid.org/0000-0001-9602-9745

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дизайну

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(Старобільськ, Луганська область, Україна) *prodanira12@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ЕТНОСТИЛІСТИЧНИХ НАПРЯМІВ У ДИЗАЙНІ

У статті проаналізовано поняття «етнічна культура», визначено взаємозв'язок культури та етносу у глобалізаційних процесах суспільства. Класичне визначення етнічної культури ґрунтується на уявленні про неї як про локальне явище цілісного процесу світової культури. Функціонування етносу та його культури визначаються окремими структуроутворюючими факторами, які впливають на походження та розвиток культури, розрізняючи етнічні та локальні особливості, багаторівневі функції та засоби. Етнічність межує з етносом культури й свідомістю та функціонує як механізм етнокультури для збереження й обміну інформацією про різні аспекти досвіду та історії поколіннями.

Етнічна культура визначається як така, що накопичена в матеріальних і духовних цінностях, знаменує певні знання, творчі здібності та вміння людей, є особливим способом належності до певної групи. Культура як спосіб буття певного народу постає як абсолютна цінність, яку не можливо звести до однієї з її складників.

У структурі етнічної культури важливим чинником є мистецтво. Особливо це вбачається на етапі становлення націй і національного мистецтва, в якому процеси формування етнокультурної єдності зумовлені притаманними йому соціально-економічними і соціально-політичними умовами розвитку. З позиції мистецтвознавства етнічна культура зберігає автентичну семантику народного мистецтва, відроджує ремесла, органічно переплітається з новітніми технологіями, що дає можливість для пошуку нових дизайнерських рішень, зберігаючи індивідуальність, субкультурну ідентичність, віддзеркалюючись в етнодизайні.

Виокремлено різні підходи до формування художньо-проектної культури та національної самосвідомості через взаємозалежність із етнодизайном. Етнодизайн розглянуто як різнобічне поняття, яке гармонійно інтегрує в собі духовні, культурні, мистецькі, художні, проектні, технічні та етнонаціональні особливості з урахуванням національних традицій, декоративно-прикладного мистецтва та сучасних промислових технологій. Описано специфічні риси формування етностилістичних напрямів у дизайні з позиції традиційності, екологічності та синкретичності.

Ключові слова: етнічний стиль, етнічна культура, етнос, традиції, мистецтво, етнодизайн.

Iryna PRODAN,

orcid.org/0000-0001-9602-9745

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Design

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Starobilsk, Luhansk region, Ukraine) *prodanira12@gmail.com*

FORMATION OF ETHNOSTYLISTIC DIRECTIONS IN DESIGN

The article analyzes the concept of "ethnic culture", defines the relationship between culture and ethnicity in the globalization processes of society. The classical definition of ethnic culture is based on the idea of it as a local phenomenon of the holistic process of world culture. The functioning of the ethnos and its culture is determined by individual structural factors that affect the origin and development of culture, distinguishing between ethnic and local characteristics, multilevel functions and means. Ethnicity borders on the ethnos of culture and consciousness and functions as a mechanism of ethnoculture for the preservation and exchange of information about various aspects of experience and history for generations.

Ethnic culture is defined as one that is accumulated in material and spiritual values, marks certain knowledge, creative abilities and skills of people, is a special way of belonging to a certain group. Culture as a way of life of a certain people appears as an absolute value that cannot be reduced to one of its components.

Art is an important factor in the structure of ethnic culture. This is especially seen in the stage of formation of nations and national art, in which the processes of formation of ethnocultural unity are due to its inherent socio-economic and socio-political conditions of development. From the standpoint of art history, ethnic culture preserves the authentic semantics of folk art, revives crafts, organically intertwines with the latest technologies, which allows the search for new design solutions, preserving individuality, subcultural identity, reflected in ethnic design.

Different approaches to the formation of art and design culture and national identity through interdependence with ethnic design are highlighted. Ethnodesign is considered as a versatile concept that harmoniously integrates spiritual, cultural, artistic, artistic, design, technical and ethno-national features, taking into account national traditions, arts and crafts and modern industrial technologies. The specific features of the formation of ethnostylistic trends in design from the standpoint of tradition, environmental friendliness and syncretism are identified.

Key words: ethnic style, ethnic culture, ethnicity, traditions, art, ethnic design.

Постановка проблеми. На сучасному етапі глобалізаційних процесів розвиток етностилістичних напрямів стає більш відкритим, у нинішній культурі вони сприймаються як сфера творчої діяльності, до яких останнім часом значно підвищилася зацікавленість суспільства. Нині історико-культурний дизайн, який спирається на культурне минуле, знання та цінності народу етносу (етнодизайн), що накопичувалися роками, стає актуальним в усіх напрямках і охоплює практично весь світ, стаючи чудовою базою для створення та втілення нових ідей.

В Україні етностилістичні напрями в дизайні набувають все більшої популярності, адже гармонізація предметно-просторового середовища здійснюється через свідоме, обґрунтоване використання орнаментики, колористики, символіки, декору, поєднання екологічних і натуральних матеріалів із новітніми технологіями, що стає підґрунтям для відродження культури й духовних цінностей, самоідентифікації та бачення свого місця в глобальному культурно-мистецькому просторі.

Аналіз досліджень. Вивчення етностилю в контексті етнічної культури та «етносу» розглянуто в працях С. Арутюнова, Ю. Бромля, Л. Гумільової, Ю. Нікішенко. Окремі аспекти розвитку та становлення етнодизайну розглянуто в працях Ю. Афанасьєва, А. Бровченка, Л. Корницької, О. Крижанівського, С. Мигаля, І. Сиваш, О. Рудницької.

Мета статті – провести аналіз понять «етнічність», «етнічна культура», «етнодизайн», визначити зв'язок між їх формальними та естетичними характеристиками, вплив на особливості формування етностилістичних напрямів у дизайні.

Виклад основного матеріалу. Етностилістичне мистецтво ХХІ ст. здебільшого розвивається у двох напрямках: як складний історико-культурний процес формування й становлення традиційного образу, як форма трансформації дизайнерської обробки в сучасних тенденціях і новаціях. Такі положення потребують ґрунтовного науково-теоретичного аналізу. Досліджуючи стан наукової розробки та огляд літератури, важливо зазначити, що сприйняття етностилю як об'єкту соціокультурного аналізу має різне тлумачення в етнографії, історії мистецтва, дизайну, що призводить до необхідності виокремлення

різних підходів до визначення етностилю і його сутнісних характеристик (Нікішенко, 2004): етнографічний (елемент матеріальної культури, компонент декоративно-прикладного мистецтва); мистецтвознавчий (естетичне, художньо значуще явище); історико-культурний (цілісне явище культури); соціальний (частина соціуму).

У кожному зі смислів етностиль розглядається через характерну структуру формальних та естетичних характеристик, розвиваючись за певними функціональними принципами. Етнологи, культурологи та мистецтвознавці ототожнюють «етностиль» із такими термінами: «фольклорний стиль», «автентичний стиль», «народний стиль», «культурний стиль», «традиційний стиль», «мікростиль», щоб підкреслити стадію етнокультурного та соціокультурного процесу. Здебільшого ці значення можуть використовуватися як однакові поняття в контексті етнічної культури.

При осмисленні поняття «етнічна культура» вважаємо за необхідне звернутися до розуміння понять «етнос» та «етнічність». Так, у концепції Ю. Бромля щодо визначення «етносу» поєднуються певні характеристики (мова, традиційно-побутова культура, обрядова діяльність, етнічна самосвідомість) та етнічні елементи (природно-географічні, економіко-соціальні, державно-правові та інші).

У контексті теоретичної спадщини Л. Гумільова поняття «етнос» визначається як вид системи (Маркарян, 1973): 1) біологічно зумовленими співтовариствами людей; 2) формою пристосування людей до ландшафту; 3) взаємно комплементарними групами людей, які усвідомлюють свою єдність і протиставляють себе іншим етнічним системам; 4) групами людей з подібним стереотипом поведінки; 5) групами людей, які мають загальне походження і синхронну історію; 6) стійкими еволюціонуючими системами; 7) ієрархічними структурами. У розумінні вченого етнічні системи здебільшого не є мовними, релігійними, культурними, юридичними єдностями, але можуть ними бути.

Основний акцент у змісті «етносу» Л. Гумільов робить на ідеї, що етнос є фізичною реальністю, огорненою соціальною оболонкою. Розгляд структури та функцій об'єктивної основи етносу – «культура в ширшому значенні цього слова» (Маркарян,

1973), вона пропонує можливість отримати чітке уявлення про роль окремих компонентів етносу, його функції як етносу системи.

Отже, дослідження теоретичної проблеми функціонування етносу та його культури визначають окремі структуроутворюючі фактори, які впливають на походження і розвиток культури, розрізняють етнічні та локальні особливості, багаторівневі функції та засоби. Що стосується «етнічності», то вона не існує в межах порівняння і комунікації, а тільки під час взаємодії однієї етнічної групи з іншою може виявити свою особливість та індивідуальність. Етнічність визначається як органічна соціальна система із власною структурою, яка базується на освяченій традиціями системи етнокультурної інформації між поколіннями (Афанасьєв, 2014).

Етнічність – це відносно замкнена суспільна система, яка не залежить від етнічної культури за своїм розвитком і відтворенням. Взагалі етнічність виступає як важливе явище соціальної історії, яке, як і культура, присутнє в будь-якому суспільстві і вирізняється багатогранністю, етнічність є культурним багатством етносу, сигналізує про різницю індивідів однієї групи від іншої (Нікішенко, 2004). Етнічність пов'язана з етносом культури й свідомістю та функціонує як механізм етнокультури для збереження та обміну інформацією про різні аспекти досвіду та історії поколіннями.

Класичне визначення етнічної культури ґрунтується на уявленні про неї як про локальне явище цілісного процесу світової культури. На думку С. Арутюнова, етнічна культура – це сукупність культурної спадщини певної етнічної групи, представлена її окремими елементами, місцевими групами незалежно від того, чи мають різні елементи та структури цієї спадщини конкретний етнічний колорит, чи вони етнічно нейтральні.

Під етнічною культурою він пропонує розуміти сукупність лише тих культур, які мають етнічну специфіку, тобто в очах представників певної етнічної групи виконують етнодиференційовану функцію в опозиції «ми» – «не ми», «наше» – «не наше». Таким чином вони одночасно здійснюють етноінтегруючу функцію та сприяють усвідомленню своєї єдності через різні, часто розпорошені розділи цього етносу (Антонович, 2015). Отже, етнічна культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених певним етносом протягом його історії на власній території засобами етнічного самовираження (традиції, світогляд, мова, релігія) (Руденченко, 2017).

Етнічна культура не є абсолютно унікальним елементом – більшість її так чи інакше поши-

рюється на сусідні народи або вона притаманна культурам більшості народів світу. Унікальність етнічної культури кожного народу визначається специфічним поєднанням загально неспецифічних елементів і форм. Етнічні культури – основна форма місцевого різноманіття людської культури, що є одним із виявів достатку культури і надзвичайно важливим з точки зору процесів соціальної самоорганізації та їх характеристик. Це виявляється в характеристиках соціальних інститутів, уявленнях і цінностях етнічних культур і є однією з рушійних сил в історії, фактором постійно поновлюваного синтезу. Щоб ефективно виконувати свої функції, культура завжди повинна бути надмірною. Водночас відносна і часто абсолютна вага, як зазначає Ю. Нікішенко, в етнокультурних, етноспецифічних елементах культури сучасних урбанізованих націй неухильно зменшується. Швидше за все цей процес відбувається у сфері матеріальної культури, завдяки чому етнічна специфіка все більше переходить на область духовної культури та психології (Нікішенко, 2004).

Культурне розмаїття сучасних націй зростає, і кожна з них намагається підтримувати та розвивати свою цілісність і культурний образ. Сучасна людина є носієм певної культури у своїй громаді. Етнічна культура як низка культурних явищ нині потрібна людям для їх життя та розвитку. Ми маємо ідентифікувати себе в глобальному полікультурному просторі сучасного світу.

Етнічна культура визначена як така, що накопичена в матеріальних і духовних цінностях, знаменує певні знання, творчі здібності та вміння людей, є особливим способом належності до певної групи. Культура як спосіб буття певного народу постає як абсолютна цінність, яку не можливо звести до одного з її складників. Тільки таке явище може протистояти руйнівним тенденціям суспільного розвитку.

У системі етнічної культури важливим чинником є мистецтво. Воно містить у собі конкретне вираження художнього генія, художніх прагнень народу. До мистецтва належить відповідний культурно-історичний ґрунт, на якому завдяки зусиллям творців «проростають» зерна нових надбань і досягнень. Еволюція і трансформація етнічної культури яскраво розкривається в явищах мистецтва, воно багато в чому є базою культури та етносу загалом. Особливо це вбачається на етапі становлення націй і національного мистецтва, в якому процеси формування етнокультурної єдності зумовлені притаманними йому соціально-економічними і соціально-політичними умовами розвитку. Цінність і показовість етнічного мисте-

цтва полягає в тому, що воно становить органічну цілісність засвоєних монолітів, які прийшли шліфування часом, усе більше набираючи виразності у своїй самородності.

З позиції мистецтвознавства етнічна культура зберігає автентичну семантику народного мистецтва, відроджує ремесла, органічно переплітається з новітніми технологіями, що дає можливість для пошуку нових дизайнерських рішень, зберігаючи індивідуальність, субкультурну ідентичність, віддзеркалюючись в етнодизайні. У системі національної культури України етнодизайн перебуває на етапі становлення та самовизначення, але його «архаїчний» складник спрямований на розвиток візуального досвіду сучасної людини у визначенні національного стилю мислення та освоєнні предметного середовища.

Розвиток етнодизайну як окремого напрямку сучасного мистецтва відбувався, на думку А. Бровченка, ще на початку ХХ ст. Ставши культурним феноменом, етнічний дизайн є одним із напрямів сучасного мистецтва та суспільного буття, не втрачаючи своєї актуальності і самобутності. Згідно трактування автора етнодизайн – «це трансформація елементів національної культури, зокрема декоративно-прикладного мистецтва (форм, орнаментів, колористики, традиційних технік), у сучасні промислові вироби» (Сиваш, 2018).

Поділяючи думку Л. Корницької, можна стверджувати, що етнодизайн – це проектна діяльність, спрямована на створення сучасних форм матеріального середовища з використанням традиційних елементів культури певного етносу (Корницька, 2012). Етнодизайн відповідає змістовим та естетичним характеристикам конкретної етнокультури, використовує національний колорит, характерний для традицій різних народів.

Етнічний дизайн як мистецьку течію С. Мигаль пов'язує з виникненням альтернативи технократизму сучасного життя і прагненням зберегти самобутність народної культури. У своєму трактуванні Ю. Афанасьєв (Афанасьєв, 2014: 177) висловив дискусійну думку щодо того, що етнодизайн – це перехідний період між декоративно-прикладним мистецтвом і національним дизайном.

На думку І. Сиваш, художньо-проектна діяльність на засадах етнодизайну є системою культурно-естетичних зв'язків, що значно розширює вміння творчо мислити, забезпечує професійну компетентність і культурний розвиток особистості. Тому «етнодизайн» авторка розглядає в трьох значеннях: як задум, творчий метод і діяльність.

Етнодизайн як комплексну міждисциплінарну проектно-художню діяльність розглядає О. Крижа-

нівський. На його думку, він інтегрує в собі природознавчі, технічні, гуманітарні знання, інженерне мислення, спрямоване на формування і промислове вдосконалення предметного оточення людини з високим семіотичним статусом в усіх без винятку сферах життєдіяльності та в певних етнічних традиціях (Сиваш, 2018: 320). Варто погодитися з тим, що етнодизайн, виступаючи посередником між промисловістю і народним мистецтвом, технікою та художньою творчістю, насамперед об'єднує точні та гуманітарні науки, одночасно залучаючи чуттєві здібності, естетичні смаки та духовність людини.

У контексті цього дослідження нам імпонує думка Ю. Легенького, який зазначає, що етнодизайн – це нова парадигма бачення складного комплексу народної, ремісничої та професійної культури (Легенький, 2000). Про новий період у культурному розвитку українців свідчить використання в дизайні етнічних елементів, які відображаються крізь товщу універсалізму. Розроблення і впровадження нових етностилістичних напрямів у дизайні повинно бути спрямовано до відродження елементів традицій, обрядовості, бажання ідентифікації з українським народом, формування художньо-проектної культури та національної самосвідомості.

Зауважимо, що етнодизайн – це різнобічне поняття, яке гармонійно інтегрує в собі духовні, культурні, мистецькі, художні, проєктні, технічні та етнонаціональні особливості з урахуванням національних традицій. Етнодизайн – джерело духовного потенціалу особистості, в якому поєдналося традиційне декоративно-прикладне мистецтво і сучасні промислові технології. Етнодизайн передбачає максимальне використання елементів декору, які відображають культурні та історичні особливості не нації чи держави, а відповідної етнічної групи. Завдяки поєднанню фольклорних мотивів у дизайні інтер'єру в етнічному стилі вдається створювати атмосферу звернення до традицій і культури народу.

Проведений науково-теоретичний аналіз дає підстави визначити основні специфічні риси формування етностилістичних напрямів у дизайні, розглядаючи їх з позиції традиційності, екологічності та синкретичності. Традиційність, яка відображається у художньо-проектній діяльності, спрямована на створення сучасних форм матеріального середовища за допомогою використанням традиційних елементів культури певного етносу (менталітет, устрій життя, звичаї та обряди), їх інтерпретації та самоідентифікації в етнічній візуально-образній символіці, спрямованій на подальший розвиток національної художньо-матеріальної культури.

Екологічність побудована на ідейній концепції звернення до природної краси, первинності використання природних мотивів, де гармонізація предметно-просторового середовища здійснюється через свідоме, обґрунтоване використання орнаментики, колористики, декору, символіки, поєднання натуральних, екологічних матеріалів у взаємозв'язку з сучасними технологіями і новаціями.

Синкретичність ототожнює синтез різних видів художньої та практичної діяльності, поєднуючи консерватизм із новаторством (креативність). Сакральність народної творчості, яка віддзеркалюється у предметах, орнаментальних символах, технологіях, матеріалах, інструментах, колористиці, формах, повинна надавати нового імпульсу,

відображаючи у творах мистецтва не особистий, а загальний світогляд народу, надаючи народним традиціям нового імпульсу.

Висновки. З аналізу наукових джерел визначено, що розвиток етностилістичних напрямів у сучасному дизайні може ефективно існувати та розвиватися у трьох основних позиціях: традиційність, екологічність, синкретизм. Традиційність виявляється в механізмі передачі цінностей народної культури, його менталітету, запозичуючи звичаї та впроваджуючи інновації. Екологічність закладена в основі парадигмального формування етнічної культури як першоджерела. Прототипи предметної творчості та їх подібні риси виявляються в наочному синкретизмі, ототожненні в образах мислення та поглядів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є. Етноренесанси в культурі ХХ ст. та їхні етнодизайнерські виміри. *Етнодизайн: європейський вектор розвитку і національний контекст*. Полтава : ПНПУ, 2015. Кн. 1. С. 7–13.
2. Афанасьєв Ю. Етнодизайн як естетичне та геополітичне явище. *Етнодизайн: європейський вектор розвитку і національний контекст*. Полтава : ПНПУ, 2014. Кн. 1. С. 175–181.
3. Корницька Л. А. Етнодизайн у системі сучасної професійної освіти. *Тенденції розвитку вітчизняного дизайну та дизайн-освіти у вимірах сучасності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2012. С. 65–69.
4. Легенький Ю. Г. Дизайн: культурологія та естетика. Київ : КДУТД, 2000. 272 с.
5. Маркарян Э. Ю. Этнос и этнография. Рецензия. *Вопросы философии*. 1973. № 11. С. 178–179.
6. Нікіщенко Ю. І. Поняття «етнічна культура» і «традиційна культура» в етнокультурології. *Наукові записки. Теорія та історія культури*. Київ, 2004. Т. 24. С. 4–12.
7. Руденченко А. А. Теоретичні і методичні засади навчання етнодизайну студентів у вищих мистецьких навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2017. 42 с.
8. Сиваш І. Етнодизайн як складник формування наукових уявлень про український національний стиль на початку ХХ ст. *Вісник НАКККіМ*. 2018. № 2. С. 319–323.

REFERENCES

1. Antonovych Ye. Ethno-renaissances in the Culture of XX cent. and its ethnodesign modes [Ethno-Renaissance in the culture of the XX and their ethnodesign dimensions]. Poltava : PNP. Kn. 1. 2015. P. 7–13 [in Ukrainian].
2. Afanasyev Yu. Ethno-style in the context of ethno-cultural, national and globalization paradigms [Ethnodesign as an aesthetic and geopolitical phenomenon]. Poltava : PNP. Kn. 1. 2014. P. 175–181 [in Ukrainian].
3. Kornic'ka L. A. Etnodizajn u sistemi suchasnoї profesijnoї osviti [Ethnodesign in the system of modern vocational education]. Kyiv, 2012. P. 65–69 [in Ukrainian].
4. Legenkyj Y. Design: Culturology and Aesthetics [Design: culturology and aesthetics]. Kyiv : KDUTD. 2000. 217 p. [In Russian].
5. Markarjan Э. Ju. Этнос у этнографія. Рецензія [Ethnos and ethnography. Review]. Voprosu fylosofyy. 1973. № 11. P. 178–179 [in Russian].
6. Nikishenko Ju. I. Ponjattja “etnichna kuljtura” i “tradycijna kuljtura” v etnokuljturologhiji [The concept of “ethnic culture” and “traditional culture” in ethnocultural studies]. Teorija ta istorija kuljture. Kyjiv. 2004. T. 24. P. 4–12 [in Ukrainian].
7. Rudenchenko A. A. Teoretychni i metodychni zasady navchannia etnodyzainu studentiv u vysshchykh mystetskykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological principles of teaching ethno-design students in higher educational institutions]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv, 2017. 42 p. [in Ukrainian].
8. Sivash I. Etnodizajn yak skladova formuvannya naukovih uyavlen' pro ukraїns'kij nacional'nij stil' na pochatku XX st. [Ethnodesign as a component of the formation of scientific ideas about the Ukrainian national style in the early XX century]. 2018. № 2. P. 319–323 [in Ukrainian].